

УДК 811.111.378

С. В. Тимченко,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Кіровоградська льотна академія Національного авіаційного університету)

lana2010_68@mail.ru

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОГО АСПЕКТУ АНГЛІЙСЬКОГО АВІАЦІЙНОГО РАДІОТЕЛЕФОННОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено актуальному питанню сучасної лінгвістики – дослідженню англомовного авіаційного радіотелефонного дискурсу у його комунікативно-прагматичному аспекті. Особливу увагу зосереджено на директивному мовленнєвому акті, основною характеристикою якого є вплив на партнера комунікації. З'ясовано, що категоричні директивні мовленнєві акти зустрічаються лише в репліках авіадиспетчера, некатегоричні використовуються обома учасниками спілкування: авіадиспетчером і пілотом. Зроблено висновок, що часте використання директивних висловлювань пояснюється ситуацією спілкування.

Ключові слова: дискурс, підмова радіообміну, директивний мовленнєвий акт, авіадиспетчер, пілот, професійне спілкування.

Постановка проблеми. Однією із центральних проблем сучасної лінгвістики є вивчення комунікативної функції мови, що передбачає залучення до галузі лінгвістичних досліджень прагматичного аспекту. Мова розуміється як вербальна діяльність людини, зумовлена цілями невербальної діяльності. У зв'язку з урахуванням прагматичного аспекту в дослідженні мови лінгвісти звертають увагу на особистість адресанта та адресата, тобто на суб'єктів спілкування. Прагматика є відносно новим напрямом лінгвістичних досліджень, предметом вивчення якої є мовні засоби, що використовуються для оптимального впливу на адресата та досягнення комунікативної мети в умовах заданої ситуації спілкування.

Теорія мовленнєвих актів є важливою складовою лінгвістичної прагматики, яка вивчає функціонування мовних знаків у мовленні. "Мовленнєвий акт – цілеспрямована мовленнєва дія, здійснена згідно з принципами та правилами мовленнєвої поведінки, що визнані в даній спільноті; одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, яка розглядається в рамках прагматичної ситуації" [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи теорії були започатковані в роботах І. Р. Гальперина, О. О. Леонтьєва, Н. Д. Арутюнова, Г. Г. Почепцова, Дж. Остіна, П. Ф. Стросона, Дж. Р. Сьорля. Прагматика розглядає наступні об'єкти дослідження: суб'єкт мовлення, адресат, відносини між учасниками комунікації, ситуацію спілкування. Проблеми, що розглядаються у зв'язку із суб'єктом мовлення, стосуються мети висловлювання, типів мовленнєвої поведінки, правил ведення розмови. Відносно адресата мовлення вивчаються проблеми, пов'язані із декодуванням висловлювання, його впливом на адресата, а також тип мовленнєвої реакції адресата. Відносини між суб'єктом мовлення й адресатом розглядають проблеми форми спілкування, мовленнєву поведінку учасників у різних типах мовленнєвих актів. Із ситуацією поєднують проблеми впливу ситуації на форму й тематику спілкування.

Любому ілокутивному акту, під функцією якого ми розуміємо "вираження комунікативного наміру того, хто говорить, а саме: прохання, наказ, пораду, повідомлення, ствердження, вираження подяки, питання тощо" [2: 306], притаманні намір і мета того, хто говорить. Залежно від ілокутивних цілей Дж. Р. Сьорль вирізняє п'ять видів мовленнєвих актів: репрезентиви (повідомлення), директиви (накази, питання, прохання), комісиви (обіцянки, клятви), експресиви (акти пробачення, подяки) і декларації (призначення на посаду, найменування) [3: 181-188].

Метою статті є висвітлити деякі особливості комунікативно-прагматичного аспекту: директивний мовленнєвий акт англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. З виникненням авіаційної галузі національна мова збагатилася специфічними лексичними, граматичними та синтаксичними засобами мови, притаманними лише представникам цієї професійної групи. Мова професії є головним функціональним компонентом професійного спілкування авіадиспетчерів і пілотів, а її опанування є їхнім першочерговим завданням, оскільки від надійності ведення радіообміну залежить не лише діяльність, а й життя учасників комунікації.

Особливості авіаційного дискурсу досліджувались науковцями О. В. Акімовою, Т. О. Мальковською, А. Ф. Пчеліновим, А. Г. Кириченко та ін. Аналіз означених наукових праць дає нам змогу зазначити, що для авіаційного дискурсу характерні: лаконічність, чіткість, однозначність, типова "фразеологія", котра спрямована на використання стандартних слів і фраз, чітку вимову; відносна свобода побудови висловлювань; використання нестандартного мовлення у нестандартних ситуаціях; строге тематичне спрямування змісту. Ми погоджуємось з думкою А. Г. Кириченко, яка визначає англійський авіаційний радіотелефонний дискурс як "мовлення авіаційних спеціалістів, мета якого полягає у вербальному обміні

засобами англійської мови професійною інформацією у процесі польоту за допомогою радіотелефонного зв'язку" [4: 63].

Аналіз мовного матеріалу англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу дозволив нам зробити висновок, що в них присутні чотири із п'яти базових видів мовленнєвих актів, а саме: репрезантиви, директиви, комісиви та експресиви. Виходячи з того, що основною метою повітряної комунікації є управління повітряним рухом, а проміжною – обмін польотною інформацією, логічно було б зауважити, що основу переговорів "пілот-авіадиспетчер" складають директивні й репрезантивні мовленнєві акти.

Оскільки межі статті не дозволяють у повному обсязі розглянути всі види мовленнєвих актів, метою роботи є тільки опис директивного мовленнєвого акту та виявлення прагматичних особливостей англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу.

Основною характеристикою директивів як типу мовленнєвого акту є вплив на партнера комунікації. До директивних мовленнєвих актів відносяться спонукання до дії та запитання, які можуть бути представлені як акт, що спонукає співбесідника повідомити визначену інформацію. У логічній структурі запитання закладений компонент директивного акту "повідом мені", "зроби так, щоб я знав".

C: *Lot 516, are you ready for take-off.*

P: *Ready for take-off, Lot 516.*

Тип мовленнєвої поведінки учасників повітряної комунікації залежить від професійних обов'язків. Авіадиспетчер володіє всією інформацією про повітряну ситуацію у зоні своєї відповідальності. Він управляє повітряним рухом, приймаючи рішення про переміщення повітряного судна. Інколи його вказівки мають рекомендаційний характер. І тому, в репліках авіадиспетчера в діалогах радіообміну англійською мовою зустрічаються як категоричні, так і некатегоричні директивні акти. Володіючи обмеженою польотною інформацією, пілот не може самостійно приймати рішення про переміщення повітряного судна. Він може зробити запит на дозвіл виконання будь-якої дії. У репліках пілота присутні лише некатегоричні мовленнєві акти.

За ступенем категоричності директиви поділяються на дві групи: 1) накази, інструкції, заборони, дозволи; 2) прохання, побажання, поради, рекомендації, пропозиції, попередження, застереження [5: 69]. Обов'язковими директивними актами для виконання є наказ, дозвіл, заборона, інструкція. Зауважимо, що авіадиспетчер займає пріоритетне положення, бо саме він віддає наказ щодо здійснення тієї чи іншої дії пілота. У протилежному випадку це може стати причиною непередбачуваних наслідків. Інколи пілот може відмовитись від виконання команди авіадиспетчера з об'єктивних причин, але зобов'язаний повідомити його про свої наміри та отримати дозвіл на певну дію.

C: *KLM 123, confirm level 300.*

P: *Negative, maintaining 330 as cleared, KLM 123.*

C: *KLM 123, roger.*

Директивний акт наказу зустрічається в діалогах радіообміну частіше, ніж інші категоричні мовленнєві акти. Некатегоричні мовленнєві акти зустрічаються в репліках і авіадиспетчера, і пілота. У звичайних умовах комунікації вони не є обов'язковими для виконання, але в умовах ситуації повітряного спілкування всі вони, окрім пропозицій, є обов'язковими для учасників комунікації. У аварійних ситуаціях польоту прохання пілота про дозвіл на здійснення певної дії набуває відтінку наказу.

P: *Swissair 111 heavy is declaring Pan Pan Pan. We have smoke in the cockpit. Request immediate return to a convenient place, I guess Boston.*

C: *Swissair 111, roger, turn right... descend to flight level 310. Is that OK?*

Основним експліцитним засобом вираження директивних мовленнєвих актів у англійському авіаційному радіотелефонному дискурсі є: 1) перформативні дієслова; 2) дієслівна форма наказового способу із синтетичною формою імперативу; 3) спеціальні слова й словосполучення, які мають у підмові радіообміну закріплені за ними значення [6: 107].

Перформативні дієслова, що виражають мету мовленнєвого акту, є основою вираження директивної інтенції. Вони можуть передбачати наступні мовленнєві дії:

– Прохання – *request* (дозвольте, прошу). Дане дієслово зустрічається лише в репліках пілота, і він може робити запит на здійснення певної дії, або отримання інформації.

P: *Air India 116, stand 12, request push-back.*

C: *Air India 116, negative, expect 10 minutes delay due to B 747 taxiing behind.*

У цьому випадку інтенції учасників визначаються як: дозволять / (не) дозволяю. Репліка-відповідь авіадиспетчера – це мовленнєвий акт дозволу, який може виражатися як імпліцитно, так і експліцитно.

– Дозвіл – *cleared, approved, дозволяю*. У діалогах радіообміну англійською мовою дієсловами, що виражають акт дозволу на здійснення тієї чи іншої дії, є дієслова *to clear, to approve*. Вони мають значення, яке закріплене в керівних документах.

C: *Sunair 670, start-up approved.*

P: *Starting up, Sunair 670.*

Ще одним граматичним засобом вираження директивної інтенції є дієслово у формі наказового способу. За характером дії висловлювання поділяються на запит мовленнєвої й немовленнєвої дій [б: 109]. Семантика використаних дієслів відображує:

а) мовленнєві дії учасників комунікації:

C: Ariana 626, report the outer marker.

P: Passing the outer marker, Ariana 626.

б) маневр літака на певних етапах польоту:

C: Sunair 596, line up and take-off immediately runway 09.

P: Taking off runway 09, Sunair 596.

в) дії по встановленню (продовженню) каналу зв'язку:

C: Lot 345, contact London Control 129.6.

P: Changing to London Control on 129.6, Lot 345.

В англійському авіаційному радіотелефонному дискурсі директивний акт застереження / попередження має визначені форми вираження. Вони тісно пов'язані один з одним, але акт попередження повідомляє про нестандартні умови виконання польоту, тоді як акт застереження має в своїй структурі компонент несприятливого впливу цих умов на виконання польоту. Проте в обох випадках авіадиспетчер привертає увагу пілота до нестандартних ситуацій, спонукаючи його прийняти відповідні міри безпеки.

Локутивний акт застереження / попередження в діалогах радіообміну виражається за допомогою дієслова *to advise* / (*давати пораду*), який використовується в значенні *inform* / *інформувати*. Фраза *be advised* інтерпретується до *вашого відомо*. Дана інформація є небезпечною для виконання польоту і завчасне попередження спонукає того, хто слухає, прийняти міри запобігання.

C: Lot 345. Be advised. Thunderstorm south-west of DN, 30 km, moving to the north. Recommend fly heading 105 to avoid the thunderstorm. Maintain FL 230.

P: Lot 345. Thunderstorm observed. Maintaining FL 230. Will fly heading 105 to avoid the thunderstorm.

Директивний акт попередження реалізується за допомогою іменного імперативного речення *Caution!* або дієслівної імперативної фрази *V+with caution*.

C: KLM 127, taxi with caution, work in progress on taxiway 2.

Висновки. Отже, тип мовленнєвої поведінки учасників англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу визначається їх професійними обов'язками. Категоричні директивні акти (накази, інструкції) зустрічаються лише в репліках авіадиспетчера, некатегоричні директивні акти (прохання, застереження, рекомендації) використовуються обома учасниками спілкування. Порівняно з іншими актами часте використання директивних висловлювань пояснюється ситуацією спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
2. Падучева Е. В. Прагматические аспекты связанности диалога / Е. В. Падучева // Известия АН СССР, сер. Литерат. и язык. Т. 41, № 4, 1982. – С. 305–314.
3. Сьорль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Дж. Р. Сьорль // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. Теория речевых актов. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.
4. Кириченко А. Г. Мовні особливості англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу / Анна Георгіївна Кириченко // Вісник Львівського університету : Серія іноземні мови. – Вип. 21. – Львів, 2013. – С. 63–68.
5. Карасик В. Я. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. Я. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
6. Мальковская Т. А. Англо-русские соответствия в языковой структуре радиобмена в режиме общения пилот-авиадиспетчер : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Мальковская Татьяна Александровна. – Пятигорск, 2004. – 163 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar' [Linguistic Encyclopedic Dictionary] / [gl. red. V. N. Yartseva]. – М. : Sovetskaya entsiklopediya, 1990. – 685 s.
2. Paducheva E. V. Pragmaticheskie aspekty svyazannosti dialoga [Pragmatic Aspects of Dialogue's Connectivity] / E. V. Paducheva // Izvestiya AN SSSR, ser. Literat. i yazyk. T. 41, № 4 [News of USSR Academy of Sciences, Series Literature and Language, Volume 41, № 4]. – 1982. – S. 305–314.
3. Searle J. R. Klassifikatsiya illokutivnykh aktov [Classification of Illocutionary Acts] / J. R. Searle // Novoe v zarubezhnoy lingvistike. Vyp. 17. Teoriya rechevykh aktov [New in Foreign Linguistics. Issue 17. Theory of Speech Acts]. – М. : Progress, 1986. – S. 170–194.
4. Kyrychenko A. G. Movni osoblyvosti anhlitsyynoho radiotelefonnoho dyskursu [Linguistic Peculiarities of Aviation English Radiotelephony Discourse] / Anna Georgiyivna Kyrychenko // Visnyk L'viv'skogo universytetu : Seriya inozemni movy [Lviv University Journal : Series Foreign Languages]. – Vyp. 21. – L'viv, 2013. – S. 63–68.

5. Karasik V. Ya. Yazykovoy krug : lichnost', kontsepty, diskurs [Linguistic Circle : Individual, Concept, Discourse] / V. Ya. Karasik. – Volgograd : Peremena, 2002. – 477 s.
6. Mal'kovskaya T. A. Anglo-russkie sootvetstviya v yazykovoy strukture radioobmena v rezhyme obshcheniya pilot-aviadispatcher [English-Russian Equivalents in the Language Structure of the Radiotelephony Communication between a Pilot and an Air Traffic Controller] : diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.20 / Mal'kovskaya Tat'yana Aleksandrovna. – Piatigorsk, 2004. – 163 s.

Матеріал надійшов до редакції 18.05. 2015 р.

Тимченко С. В. Некоторые особенности коммуникативно-прагматического аспекта английского авиационного радиотелефонного дискурса.

Статья посвящена актуальному вопросу современной лингвистики – исследованию английского авиационного радиотелефонного дискурса в его коммуникативно-прагматическом аспекте. Особое внимание сосредоточено на директивном речевом акте, основной характеристикой которого является влияние на партнера коммуникации. Определено, что категоричные директивные речевые акты встречаются только в репликах авиадиспетчера, некатегоричные используются и авиадиспетчером, и пилотом. Сделан вывод, что частое использование директивных высказываний объясняется ситуацией общения.

Ключевые слова: дискурс, подъязык радиообмена, директивный речевой акт, авиадиспетчер, пилот, профессиональное общение.

Tymchenko S. V. Some Peculiarities of the Aviation English Radiotelephony Discourse Communicative-Pragmatic Aspect.

The article deals with the topical issue of modern linguistics: the research of the aviation English radiotelephony discourse in its communicative-pragmatic aspect. Pragmatics is a new direction of the linguistic research. The theory of speech acts is an integral part of it. It is determined that four basic types of speech acts are presented in the aviation English radiotelephony discourse. The type of the speech behavior of air communication participants depends on their professional duties. The particular attention is focused on the directive speech act, the main characteristic of which is the influence on the communicative partner. Categorical directive acts of speech are detected only in air traffic controller's phrases, and not categorical are used by both participants of communication: an air traffic controller and a pilot. The main explicit means of directive speech acts' expression in aviation English radiotelephony discourse is performative verbs, the verb form of the imperative mood and special words and phrases which have the specific meaning in the radiotelephony sublanguage. We've come to conclusion that the frequent usage of directive utterances are explained by the communicative situation.

Key words: discourse, radiotelephony sublanguage, directive speech act, air traffic controller, pilot, professional communication.